

Kaplička u dolu Vilemína

(aneb Obraz Matky Boží ve studánce)

Necelých 5 km od rodiště Aloise Jiráska, tedy od Hronova, takřka na CZ/PL hranici, leží obec Žďárky. Za císaře pána se jí německy říkalo Klein Brand (Malý požár), což souviselo s vypalováním dřevěného uhlí, ke kterému tu ve středověku docházelo, postaru řečeno se tu tedy "žďářilo" a odtud současný název obce.

První písemná zmínka o obci pochází z roku 1415. Roku 1612 byly Žďárky vedeny v privilegiu (tedy ve vlastnictví) náchodského pána Albrechta Václava Smiřického, což obci dávalo právo v krčmě čepovat náchodské pivo. Když Marie Terezie odevzdala roku 1742 Kladské pomezí Prušákům, byly následně Žďárky roku 1780 vyčleněny z farnosti v Německé Čermné (dnes na polské straně hranice Czermna) a spolu s Malou Čermnou byly zařazeny pod náchodské děkanství. Následně roku 1786 vzniká samostatná farnost v nedalekém Hronově a Žďárky připadnou pod ní. Roku 1792 kupuje náchodské panství Petr Biron, což byl vévoda Kuronský a Zaháňský a v kladském pomezí podniká řadu osvíceneckých kroků. Ve Žďárkách například založil školu. Na druhé straně hranice s Pruskem (dnes Polskem) leží mezi kopci Stroužné (dnes Pstrážna). Obě obce spojuje lesní cesta a Strouženský potůček, který mezi oběma obcemi obepíná uhelný důl Vilemína. Uhlí se zde oficiálně dolovalo v letech 1800 - 1922, ale místní obyvatelstvo sem chodilo tajně kutat pro vlastní kamna až do roku 1950. V lesním údolíčku vedle Strouženského potůčku za Dolem Vilemína se dodnes dochovala výklenková kaplička, která zároveň jest pomníčkem. K jejímu vzniku se váže tato pověst.

Bylo to roku 1828, kdy majitelem tohoto pozemku byl pan František Beneš a na tomto místě, kde je ta halda navožených perků, byla pěkná louka. Zde, asi 200 kroků k Závrchám, byla pěkná studánka. Jak to bývalo zvykem, vyháněli hospodářovi pasáckové k podzimku dobytek na pastvu. Tak i ten František Benešů posílal sem pást dobytek. Jednou měli hoši žízeň a šli se do studánky napít. Tu vidí ve studánce nějaký obraz, vytáhli ho ze studně a zjistili, že je to obraz Matky Boží s Ježíškem. Vzali ho domů, ale druhý den obraz z chalupy zmizel, našli jej znovu ve studánce. To se několikrát opakovalo. Nad tím se František Beneš pozastavil, a protože ten obraz měl ve veliké úctě, nenechal ho zde k uctění, ale nechal si ho doma a sem dal obraz jiný. Tento příběh se široko daleko rozhlásil, takže sem putovala procesí a některé babičky se vyložily s perníčky a prodávaly. To trvalo od roku 1828 do roku 1831, právě o slavnosti Nejsvětější Trojice Boží, nechal postavit pan František Beneš tento pomník zde dole u cesty a zasadil tu dvě lípy. Na tento den slavila se zde první pouť. Vždy se sešlo velké množství lidu, když od té doby každoročně sem putovalo až osmero procesí, že louka, která k tomu dni musela býti čerstvě vysečena, byla plná poutníků. Zdejší pouť byla jedna z největších v okolí. V roce 1898, kdy se jednalo o tom, že se důl zaveze a srovná haldou, přeložili pomník výše, kde stojí dodnes. V roce 1948, a to 21. května, právě před poutí, položen byl základ na okolní zdivo. Zeď, která pak byla na tento základ postavena z nekvalitních škvárobetonových tvárnic, se časem rozdrolila. Proto se v roce 1997 přistoupilo k důkladné generální opravě tohoto pamětního místa. V září bylo dokončeno zastřešení pomníku. Mši svatou sloužil a pomník vysvětil rodák ze Žďárek, P. Pavel Genrt.

Na pomníčku nápis tento jest: "Já níže psaný Frantissek Beneš z poniženosti žádám by tato slawna o sstatue při pokoji zůstala. Nebo takto psáno jest Mnet pomsta jat odplatim prawi Pan" (Leta 1831, F. Beneš), /v češtině současné psáno: "Já, níže podepsaný František Beneš v poníženosti žádám, aby tato slavná socha zachována zůstala. Neb takto psáno jest: Mně pomsta, já odplatím, praví Pán" /citát z Bible, Římanům 12:19/.

Žďárcký uhelný revír - počátky dolování (1800 - 1842)

Žďárcký uhelný revír je součástí Žacléřsko-svatoňovické pánve. Ze šesti zde známých slojí, patřících k dolesko - žďárckým vrstvám žacléřského souvrství, byly na dole Vilemína dobývány ve větším rozsahu čtyři. Dolové pole bylo omezeno dvěma velkými tektonickými zlomy, za kterými se uhelné sloje ztrácely, přičemž těžbu komplikovala řada dalších, menších poruch. Geologický průzkum v roce 1964 potvrdil plošně omezený rozsah dolového pole.

V září roku 1800, ve snaze o hospodářské povznesení regionu, poslala náhodská vrchnost do údolí Strouženského potoka havíře, kteří na úbočích Borku a Černého lesa zkoumali výchozy uhelných slojí. Výsledky vypadaly nadějně, dolovalo se v řadě drobných šachtic. V roce 1805 byly ve Žďárkách vyměřeny první dolové míry, obdélníkové plochy pozemků, pod kterými se propůjčovalo právo dobývání uhlí. Jedna z nich nesla jméno Vilemína, po majitelce panství, Kateřině Vilemině Zaháňské (předobraz postavy "paní kněžny" z Babičky Boženy Němcové). Na ní založená stejnojmenná štola později překročila polskou hranici a odváděla důlní vody, které z jejího zavaleného ústí vytékají dodnes. Tady také stála první cáchovna (budova pro havíře).

Důlní provoz ale byl - při roční těžbě řádově ve stovkách tun - většinou ztrátový. Do šachtic se tlačila voda znemožňující další hloubení, nalezená sloj navíc často kvůli geologickým tlakům a poruchám zmizela. Náhodská vrchnost uvažovala

o prodeji, nakonec byl důl pronajat. Jako nájemníci se postupně vystřídali Ignác Schöfelder, Josef Schirlo a v roce 1835 farář Josef Regner "Havlovický", jehož osudy literárně zpracoval Alois Jirásek. Nezahálela ani náhodská vrchnost a postupně získala další dolové míry. V roce 1839 nebyl prodloužen nájem Josefu Regnerovi a celý důlní podnik se opět dostal do rukou náhodského zámku.

Éra rodu Schaumburg-Lippe (1842 - 1896)

V roce 1842 koupil náhodské panství kníže Schaumburg-Lippe, s ním přišel nový horní mistr August Busse. Práce ve Žďárkách se soustředily na novou, postupně prohlubovanou úpadní jámu Vilemína. Přes vynaložené úsilí nebyly hospodářské výsledky dobré a po několika pokusech o prodej byl důl v roce 1864 uzavřen.

V roce 1872 koupil Schaumburg-Lippe dolové pole Clemensgrube v sousedním Stroužném, kde jsou první hornické pokusy doloženy už v roce 1748. Jáma byla novu uvedena do provozu a v podzemí došlo k propojení obou podniků. Důl byl opatřen zděnými budovami, parním těžním strojem a pumpami. Od roku 1877, po nástupu náhodského rodáka Ottokara Härtela na místo ředitele, byl veden jako Strojní jáma Vilemína.

Mirošovská kamenouhelná společnost (1896 - 1903)

V roce 1896 koupila všechny knížecí důlní provozy, včetně Vilemíny, Mirošovská kamenouhelná společnost. Noví majitelé postupně vytěžili uhlí na dolových mírách, patřících k závodu, zároveň se ukazovala nutnost modernizace dolu. Vždyť jedinou mechanizací na Vilemíně byly (a až do konce provozu zůstaly) těžní stroje na tahání důlních vozíků na jednotlivých úpadnicích a pumpy na čerpání vody. Všechny ostatní práce se dělaly ručně, uhlí se kopalo pomocí špičáků, vozíky tlačili k jámě vozači, otvory pro střelné práce vrtali havíři pomocí vrtáku, na který se tlouklo mlátkem. Ekonomiku provozu komplikovaly i náklady na přepravu, důl vydržoval několik párů koní k dopravě uhlí na hronovské nádraží. Mirošovští nakonec proto Vilemínu v roce 1903 uzavřeli.

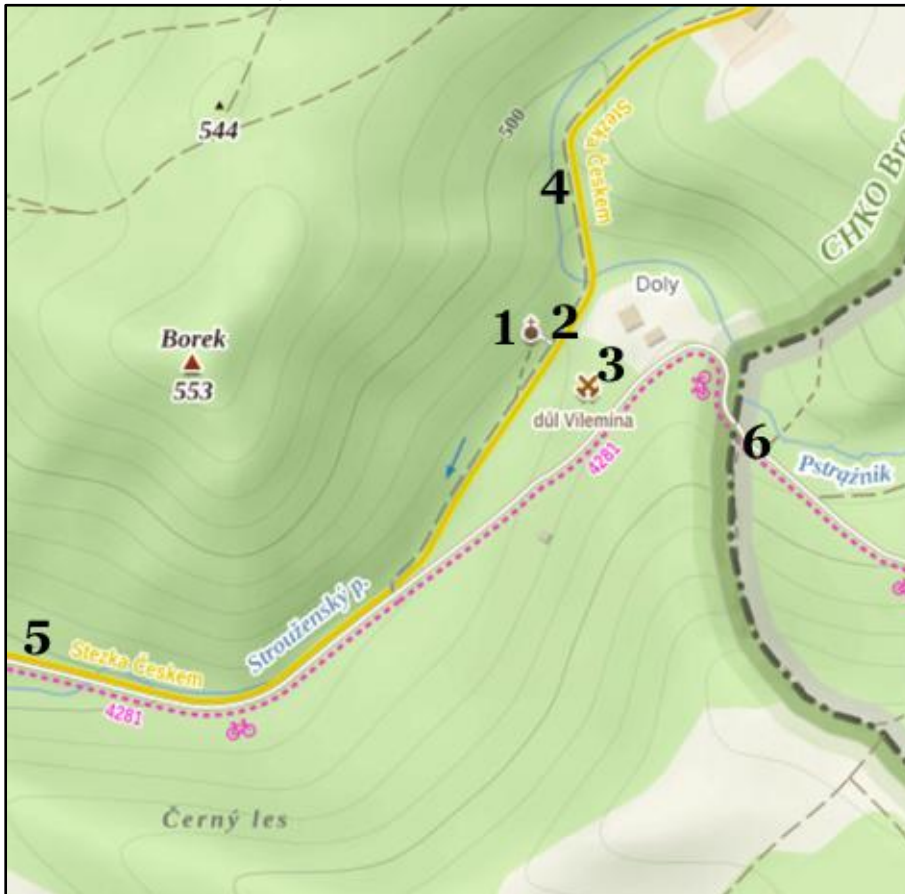
Gustav Deutch (1907 - 1922)

V roce 1907 Vilemínu koupil G. Deutsch, továrník ze Dvora Králové n/L a obnovil provoz. Postupně vybavil důl nový parním strojem, pohánějícím dynamo k výrobě elektřiny, elektrickými těžními vrátky a pumpami. V roce 1914 napojil Vilemínu na rozvod elektrické energie z elektrárny Poříčí u Trutnova a koupil nebo pronajal části sousedících, cizích dolových měr. V téže roce došlo k zavedení karbidových lamp, předtím se v neplynujícím dole používaly ke svícení olejové kahany. Na závodě pracovalo zhruba sto zaměstnanců při roční těžbě kolem 10 000 tun uhlí.

V roce 1919 se těžba dostala za hranice dolových měr patřících k dolu, navíc poruby narazily na další poruchu. Majitel vedl jednání o rozšíření nájmu dolových měr, uvažoval i prodeji podniku. Ve hře byl také pronájem Vilemíny družstvu, založenému žďáreckými horníky. Všechno bylo ale nakonec marné. V září 1922 byl

důl definitivně uzavřen při dosažení 13. patra, zhruba 210 metrů kolmé hloubky pod úrovní ústí šachty.

O novém otevření Vilemíny se uvažovalo za druhé světové války a znovu po roce 1948, zůstalo ale jen u korespondence. Jak dlouho si ovšem místní chodili přilepšit tajným kopáním uhlí, to vědí jen oni sami a sv. Barborka, patronka horníků.

- 1 - kaplička
- 2 - studánka
- 3 - důl Vilemína
- 4 - směr Závrchy
- 5 - směr Žďárky
- 6 - směr Stroužné

Vysvětlivky

- Žďáření má své kořeny samozřejmě už při osidlování pohraničí, na Broumovsku tedy od 13. století. Šlo o způsob získání zemědělské půdy pomocí vypalování lesů a křovin. O několik století později, se žďáření (pálení) přeneslo na výrobu dřevěného uhlí. Proces spočíval v karbonizování dřeva za vysoké teploty bez přístupu vzduchu. Suché dřevo se zahřívalo při teplotě 275 °C, kdy dochází k pyrolýze, a následnému navýšení teploty až na 400 °C, kdy nastane karbonizace. Ke žďáření se používaly milíře, a ty vznikaly postavením hranice dřeva, která se zasypala hlinou, a v hliněném obalu byly ponechány drobné dírký pro přístup kyslíku, kterým se regulovalo karbonizování. Dodnes tuto dávnou činnost připomínají názvy mnoha míst, jako třeba Žďár, Žďárek, Žďárná, Žďáry, Žďárky, Žďárec, Ždírec, Ždírnice či Žďárské vrchy.
- Halda, lidově výsypka, odval či kypa (původ v německém Halde), je uměle navršená terénní nerovnost tvořená z těžební hlušiny, čili odpadu z těžby.
- Perk je výraz používaný pro navážku zeminy, kamení či hlušiny.
- Procesí je liturgický průvod (latinsky processio). V podstatě jde o slavnostní přesun účastníků mimo kostel na určené místo (například poutní, místo zázraku, ke kapličce v den oslav), kde proběhne mše. Z duchovních se tak přesouvá celebrant, kněží i ministranti.
- Sloj je starší název pro ložisko nerostu sedimentárního původu, tedy vzniknuvší usazením, v tomto případě sloj uhlí. Rozloha sloje je plošná, deskovitého tvaru. Jde o vrstvu horniny jednoho či podobného složení. Sloj je ohraničena

nadložím (strop sloje) a podložím (dno sloje). Sloj bývá přerušena tektonickými poruchami, přesmyky či propady.

- Šachtice (čili šachta, z německého Schacht), je úzký a svislý hloubený prostor. Horníci šachtu někdy označují slovem jáma, která slouží k přístupu do jednotlivých pater a chodeb dolu. Pokud se v jámě těží, nazývá se těžní jáma.
- Štola (z německého Stollen), je vodorovné podzemní dílo, které připomíná tunel, ovšem na rozdíl od tunelu nemá východy dva, ale jenom jedno vyústění na povrch. Bývá v povrchových dolech. V hlubinných dolech se chodbám říká překopy.
- Cáchovna (z německého Zechenhaus), někdy se říkalo cechovna či cechštůbna. Byla to místnost, která byla postavena poblíž dolu. Procházelo se přes ni k těžní kleci. V cáchovně měl každý horník svoji přihrádku, do které při příchodu do práce odložil svoji identifikační kartičku, či přívěsek s číslem. Při odchodu z práce si ji zase vzal. Tento systém sloužil k tomu, aby se v případě důlního neštěstí vědělo, kdo zůstal v šachtě.
- Hormistr (z německého Bergmister), též zvaný perkmistr, je historický a počestný název pro správce důlního revíru.
- Poruba bylo místo, kde pod zemí docházelo k těžbě, tedy přímo ke kopání uhlí. Slovo je odvozeno od činnosti rubat, což byl starší výraz jak pro kácení stromů, tak pro lámání či dobývání uhlí.

Milan Škoda (16. 09. 2023)

- průvodce Broumovskem <http://www.milan-skoda.cz/broumovsko.htm>
- facebook <https://www.facebook.com/milan.skoda.9862/>

zdroj: informační tabule u dolu Vilemína

zdroj: informační letáček u kapličky + Wikipedie

fotografie: Milan Škoda